

УДК 343.985.7

О.Ю. Гавріляк, викладач кафедри
криміналістики ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПОДАЛЬШОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВИМАГАНЬ

У статті розглянуто теоретичні та практичні основи проведення тактичних операцій на подальшому етапі розслідування вимагань. Запропоновано перелік та розкрито зміст найтиповіших тактичних операцій, притаманних цьому етапу кримінального провадження.

Ключові слова: тактична операція, вимагання, подальший етап розслідування, слідчі (розшукові) дії.

В статье рассмотрены теоретические и практические основы проведения тактических операций на последующем этапе расследования вымогательства. Предложен перечень и раскрыто содержание типичных тактических операций, присущих этому этапу уголовного производства.

Ключевые слова: тактическая операция, вымогательство, последующий этап расследования, следственные (розыскные) действия.

There is the theoretical and practical basis for realizing tactical operations on the subsequent stage of the investigation of extortion. We propose a list and disclose the contents of a typical tactical operations specific to this stage of the criminal proceedings.

Keywords: tactical operation, extortion, later investigation, the investigation (investigative) actions.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. На сьогодні вимагання як один із найнебезпечніших видів корисливо-насильницької злочинів набули поширення в Україні, які характеризуються високим рівнем суспільної небезпеки і типовістю ознак, являють собою актуальну та складну проблему як теорії, так і практики боротьби зі злочинністю. За статистичними даними Міністерства внутрішніх справ України показники цих кримінальних правопорушень залишаються стабільними та майже незмінними. Так, у 2008 році цих злочинів було зареєстровано – 624, 2009 – 561, 2010 – 464, 2011 – 599, а станом на 20 листопада 2012 року – 322 [1].

Аналіз досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми. У наукових джерелах, присвячених методиці розслідування вимагання, окремі аспекти щодо специфіки проведення тактичних операцій подальшого етапу розслідування залишаються малодослідженими. Так, у навчальному посібнику Л.В. Черечукіної «Расследование вымогательства» на подальшому етапі було розглянуто лише особливості пред'явлення для в'язання підозрюваного та призначення деяких видів експертиз [2, с. 111-124]. Л.В. Дергач у більшій мірі акцентує увагу на тактичних операціях «Виявлення організатора злочинної групи вимагачів і доказування його вини» [3, с. 32] та «Одновременный (групповой) обшук» [4, с. 515]. Окремо цей автор окреслює тактичні операції, спрямовані на подолання протидії слідству при розкритті і розслідуванні вимагань, вчинених організованими злочинними групами [5, с. 16]. Однак більш детально останні питання досліджив Р.М. Шехавцов, який до того ж визначив поняття, форми, способи, суб'єкти протидії розслідуванню вимагань. Цей автор сформулював рекомендації по подоланню протидії розслідуванню, зокрема приховування даних про вимагання, вчиненого організованим злочинним угрупованням, втручання в розслідування шляхом схилення до прийняття

рішені і провадження слідчих дій, що не відповідають процесуальним вимогам [6]. Тактичні особливості отримання оперативної інформації про вимогання та її перевірку розглянули А.В. Баб'як, І.О. Крєпаков, О.С. Омельченко та інші [7, с. 123-132], але питання щодо подальшого етапу розслідування цими авторами висвітлювались у межах оперативного супроводження. Спробу дослідити подальший етап розслідування вимогань зробили також й російські науковці, зокрема М. М. Букаєв, О. Г. Биков, О. П. Гайдук, С.А. Данилян, С.М. Іванов, О.М. Першин, Г.П. Светлова, Г.В. Скачко, Р.Д. Файрушина та інші.

Проте, у вказаних роботах майже не приділено уваги розробці криміналістичних рекомендацій щодо проведення тактичних операцій подальшого етапу розслідування вимогань. Крім того, названі публікації авторів виконані або ж у відповідності із законодавством Російської Федерації, або з урахуванням КПК України 1960 року та вже недіючих підзаконних актів, що змушує їх практичне значення для використання правоохоронними органами України.

Метою статті є визначення найтиповіших тактичних операцій та розкриття їх змісту на подальшому етапі розслідування вимогань.

Виклад основного матеріалу. Найбільш ефективним засобом розслідування вимагань, є використання типових тактичних операцій, які виступають програмою (алгоритмом) дій слідчого у певній слідчій ситуації для вирішення конкретного проміжного (локального) завдання досудового розслідування. Їхня розробка дозволить в першу чергу оптимізувати процес розслідування злочину, надасть істотну допомогу у визначенні напрямів розслідування та обранні доцільних засобів реалізації слідчої діяльності. Ефективність таких операцій, що визначаються відповідно до поставлених завдань, окреслюється одночасністю їх проведення із залученням кола осіб, які виконують різноманітні функції, проте забезпечують вирішення головного завдання [8, с. 282].

Серед переліку тактичних операцій, систематизованих на підставі аналізу діяльності правоохоронних органів і наукових досліджень, проведеного В. В. Лисенком, слід виокремити лише ті, які за своїм змістом відповідають специфіці подальшого етапу розслідування вимагань, а саме: 1) пошук та встановлення осіб, які переховуються від органів досудового розслідування (якщо особа злочинця або її спілники переховуються від слідства та їх оголошено в розшук у порядку передбаченому статтею 280 КПК України); 2) встановлення співучасників злочину; 3) виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів; 4) перевірка алібі підозрюваного; 6) груповий обшук; 7) встановлення будь-яких обставин, що входять у предмет доказування; 8) встановлення предметів, які були викрадені; 9) встановлення знярядь злочину; 10) встановлення транспортних засобів, які були використані злочинцем у вчиненні злочину; 11) встановлення обставин викрадення людини; 12) збирання інформації про злочин, пов'язаний з використанням електронної пошти; 13) забезпечення відшкодування спричиненої шкоди; 14) вплив на поведінку підозрюваного, свідка для виключення чи зміни конфліктної ситуації; 15) встановлення додаткових епізодів злочинної діяльності [9, с. 246].

В результаті опитування 92 слідчих та працівників оперативних підрозділів за спеціально розробленою анкетною нами було встановлено, що на подальшому етапі розслідування вимагань одними з найтиповіших тактичних операцій є: «Група» - 12 (13%); «Документ» - 54 (58,7%); «Нейтралізація протидії розслідуванню» 3 - (3,3%); «Пошук» 23 - (25%).

Тактична операція «Документ» включає комплекс таких слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а саме: а) тимчасовий доступ до речей і документів; б) слідчий огляд; в) доручення проведення експертизи, вид якої визначається

в залежності від конкретної слідчої ситуації, зокрема: почеркознавча та авторознавча; технічна експертиза документів; судово-бухгалтерська, комп'ютерна експертизи тощо.

Проілюструємо можливість проведення цієї тактичної операції на конкретному прикладі, наведеного з слідчої практики. Так, у кримінальному провадженні № 1-кп/432/85/2013, розпочатого за ч.1 ст. 289, ч.2 ст. 189 КК України, проведення тактичної операції «Документ», враховуючи те, що предметом злочинного посягання був автомобіль марки «CHERY M-11», містила наступний комплекс заходів: тимчасовий доступ до документів (виймка) та направлення відповідних запитів з метою отримання свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, поліс страхування, технічний паспорт тощо. Також слідчим було вилучено документи, які свідчать про наявність у підозрюваного службового становища, оскільки ним виявився дільничний інспектор міліції 1-го міського відділення міліції Первомайського міського відділу. Зокрема, це наказ начальника ГУМВС України в Луганській області №130 о/с від 21 березня 2012 року про призначення на посаду, посвідчення працівника міліції, витяг з наказу про затвердження функціональних обов'язків, матеріали службової перевірки за вказаним фактом, а також інші матеріали, що стосувались службової діяльності дільничного інспектора, а саме: настінний план адміністративної дільниці (мікрорайону); паспорт на адміністративну дільницю; журнал обліку будинків; алфавітні картки обліку осіб, стосовно яких здійснюється профілактична робота; журнал обліку особистого приймання громадян дільничним (старшим дільничним) інспектором міліції; списки обліку транспортних засобів, номерних речей і предметів, що перебувають у розшуку тощо [10].

Тактична операція «Група» передбачає проведення процесуальних заходів, спрямованих на встановлення осіб, які є членам організованої злочинної групи, що спеціалізуються на вимаганнях. До цих осіб можуть належати кримінальні авторитети, раніше судимі за злочини корисливо-насиленої спрямованості, працівники силових структур, державні службовці контролюючих органів тощо.

Тактична операція в подібних випадках об'єднує: а) оперативну діяльність, спрямовану на встановлення осіб, причетних до злочину; б) оперативні дії по встановленню можливих свідків; в) обшук у підозрюваних; г) втручання у приватне спілкування; г) затримання підозрюваних і проведення допитів [9, с. 122].

Яскравим прикладом наведеного є проведення тактичної операції «Група» у кримінальному провадженні № 1017/5638/12, розпочатого за ст. 189 ч. 4 КК СВ Миронівського РВ ГУМУС України в Київській області. Задля встановлення ознак організованості злочинного угруповання, яке спеціалізувалось на вимаганнях прибутків у приватних підприємців на території міста Біла Церква, було проведено комплекс слідчих (розшукових) дій, спрямованих на вирішення таких питань: з яких джерел стала відома інформація злочинцям про майновий стан потерпілого; як підшукував організатор угруповання, членів злочинної групи; яким чином створювались умови для вимагання грошей у суб'єкта підприємницької діяльності; чи здійснювався психологічний тиск на потерпілого; на яких засадах базувалась організація діяльності злочинної групи. Встановивши ці обставини слідчим було доведено наявність стійкої, згуртованої групи, з розподілом ролей її учасників [11].

Тактична операція «Пошук» передбачає заходи, розшукового характеру, метою яких є викриття, встановлення місцезнаходження та затримання співучасників злочинів або підозрюваних, які переховуються від правоохоронних органів, у разі не обрання щодо них запобіжного заходу, пов'язаного з позбавленням волі (тримання під вартою, домашній арешт). До таких заходів можна віднести: перевірка з обліків або повідомлень за

орієнтуваннями; встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, звернення до засобів масової інформації з відповідними оголошеннями, проведення заходів, спрямованих на встановлення місця переховування злочинців (бесіди з їх сусідами, колегами по роботі); огляд документів, наприклад, відрядних листів, транспортних та товаротранспортних накладних, залізничні проїзні документи пасажирського сполучення; записи журналів прийому громадян; корінці квитків, на яких зазначені персональні дані; електронні носії з аудіо- чи відео файлів, зафіксовані камерами зовнішнього спостереження; книги запису відвідувань клієнтів у готелях та пансіонатах тощо.

Тактична операція «*Нейтралізація протидії розслідуванню злочину*». Так, Р. М. Шехавцов досліджуючи форми та способи протидії розслідуванню і засоби їх подолання у провадженнях про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями, визначив комплекс тактичних прийомів психологічного впливу на підозрюваного, які, на наш погляд, цілком допустимо використати для реалізації відповідної тактичної операції, а саме: логічний вплив: максимальна деталізація показань, що змушує того, хто говорить неправду, породжувати іншу, яку можна потім перевірити й спростувати; пред'явлення доказів, які спростовують «версію» допитуваного про те, що відбулося; докладне роз'яснення підстав, порядку й наслідків притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних з протидією розслідуванню, зокрема: приховування злочину (стаття 396 КК України); замах на давання хабара посадовим особам за непритягнення їх до кримінальної відповідальності (стаття 369 КК України); завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину або неправдиве показання свідків (стаття 383, 384 КК України); намагання з боку незацікавлених осіб перешкодити з'явленню свідка, потерпілого, експерта або їх примушування до відмови від давання показань чи висновку судової експертизи; посягання на життя захисника чи представника у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги потерпілим, погроза або насильство щодо них, втручання в їх діяльність тощо (статті 397, 398, 400 КК України). Таким чином, необхідно створити враження, що легенду прийнято, і тим самим одержати широку базу для перевірки й викриття; припинення неправди на початковому етапі допиту, коли для її спростування наявні достатні дані, щоб продемонструвати хиткість позицій допитуваного тощо;

1) емоційний вплив: розпалення почуття честі, власної гідності, самолюбства; енергійні дії слідчого на допиті, суворий вигляд і стильність; уміле маніпулювання темпами поставлення питань: швидкого, яке утруднює можливість продумування неправдивих відповідей; такого, що збільшує емоційне напруження й сприяє проговоркам; уповільненого, яке дозволяє забезпечити деталізацію обставин і збільшує емоційне напруження допитуваного, що спричиняє помилки в показаннях, які викривають його; розпалення почуття жалю до самого себе, уявлення всіх негативних наслідків, що можуть настати в результаті вчинення протидії розслідуванню; опис фактів, що свідчать про повну байдужість до долі допитуваного з боку осіб, на користь яких він діє; звернення до релігійних почуттів особи; очікування — застосування великих проміжків часу між допитами осіб, яких слідчий, на їхню думку, повинен негайно допитати, створення в них на цій основі емоційного напруження, що стимулює внутрішню боротьбу позитивних і негативних якостей особистості у вирішенні проблеми — «сказати правду чи ні»; використання корисливих мотивів протидіючої особи шляхом роз'яснення, що без неї її співучасники не змогли б учинити злочин, а в результаті вона одержала невідповідну виконаній ролі «вінагороду»; душевний струс особи, наприклад, шляхом опису обставин

вчинення злочину й наведення прикладу, як би ставилася особа до протидії розслідуванню, якщо б потерпілим була вона чи її родичі [6, с. 130-131].

2) З метою реалізації визначених тактичних прийомів, на наш погляд, доцільно провести відповідний комплекс вербальних та невербальних слідчих (розшукових) дій, зокрема: проведення обшуків та тимчасовий доступ до речей і документів (виїмка) з метою виявлення й вилучення матеріальних об'єктів, які зберегли на собі інформацію про сліди, знаряддя і засоби вчинення вимагання; доручення проведення експертизи з метою виявлення фактів, що викривають приховування вимагання або протидію його розслідуванню (технічна експертиза документів, почеркознавча експертизи тощо); слідчий експеримент з метою перевірки показань осіб, які протидіяли, про обставини вчинення й приховування вимагання; одночасний допит двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, інших підозрюваних) для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях; проведення допиту протидіючих сторін про обставини вчинення вимагання, способи, час, місце впливу на матеріальні сліди злочину та їх носії, про їх місцезнаходження, способи впливу на потерпілих, свідків, своїх співучасників, про результати такого впливу. Проведення цієї слідчої (розшукової) дії може супроводжуватись використанням поліграфу.

Тактична операція «*формування доказів*» полягає у визначенні системи доказів щодо причетності підозрюваного у вчиненні вимагання, що являє собою процес акумуляції достовірної і повної інформації про обставини події злочину. Варто зауважити, що в ході розслідування слідчий може зібрати докази, які свідчитимуть про непричетність особи до події злочину, що також є одним із елементів предмету доказування, передбаченого статтею 91 КПК України.

В ході нашого дослідженнями нами встановлено, що в процесі проведення вище наведених тактичних операцій найпоширенішими та ефективними слідчими (розшуковими) діями є: тимчасовий доступ до речей документів (виїмка) - 43 (46,7%); обшук - 23 (25%); допит свідка- 45 (48,9%); доручення проведення судових експертиз - 23 (25%); слідчий експеримент - 8 - (8,7%); пред'явлення особи для впізнання - 34 (37%); одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб - 43 (46,7%)¹.

Висновок. Наведений перелік тактичних операцій на подальшому етапі не є вичерпним, їх комплекси будуються залежно від встановлених обставин злочину та конкретної слідчої ситуації. Перелік і зміст тактичних операцій на цьому етапі розслідування вимагань формується з урахуванням систематизації та аналізу інформації попередніх операцій. Однак, нами було перераховано найтипівіші, зокрема ті, які найчастіше мають місце у слідчій практиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стан та структура злочинності в Україні (станом на 20 листопада 2012 року) [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/813157>.
2. Черчукина Л. В. Расследование вымогательств: [учебное пособие] / Л.В. Черчукина. — Луганск: РИО ЛГУВД, 2010. — 136 с.
3. Дергач Л. В. Тактична операція «Виявлення організатора злочинного угруповання, яке вчинює вимагання» / Л. В. Дергач // Актуальні проблеми оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ : тези доп. круглого столу, (Київ, 3 берез. 2010 р.) / [ред. кол. : В. Д. Сущенко, О. М. Джужа,

¹ У цьому питанні були запропоновані декілька варіантів відповідей.

М. А. Погорецький та ін.] — К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. — С. 32—34.

4. Дергач Л. Одночасний (груповий) обшук / Л. Дергач // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / [відп. ред. : В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко]. — К. : Атіка, 2010. — Т. VI : Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). — С. 515.

5. Дергач Л. В. Розслідування вимагань, вчинених організованими злочинними групами, у сучасних умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 „Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / Дергач Леонід Валентинович. — К.: НАВС. — 2011. — 21 с.

6. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): дис. на здобуття наук. ступеня ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 „Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / Шехавцов Руслан Миколайович. — Національна академія внутрішніх справ України. К.: — 2003. — 170 с.

7. Теорія і практика протидії вимаганням оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України : [монографія] / А. В. Баб'як, І. О. Крепаков, О. С. Омельченко та ін. — Львів : Галиц. вид. спілка, 2012. — 248 с.

8. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования / В.Е. Коновалова: [монографія]. — Харьков: Факт, 2001. — 311 с.

9. Лисенко В. В. Особливості тактичних операцій у розслідуванні податкових злочинів // Науковий вісник НУ ДПС України (економіка, право) / В. В. Лисенко, О. П. Дзісяк. — 1(52). — 2011. — С. 243-250.

10. Архів Стаханівського міського суду Луганської області. Справа № 432/1216/13-к за ч. 1 ст. 289, ч.2 ст. 189 КК України (провадження № 1-кп/432/85/2013), розглянута 26 березня 2013 року.

11. Архів Миронівського районного суду Київської області. Справа № 1017/5638/12 (Єдиний унікальний № 1017/5638/12) за ст. 189 ч. 4 КК України, яка розглянута 20 лютого 2013 року.

УДК 340.12

С.Ф. Орлов, професор кафедри філософії, політології та юридичної логіки ЛьвівДУВС, к.філос.н., доцент

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ВИМІР КОМУНІКАТИВНОГО ВИШКОЛУ ЮРИСТА

У статті досліджується проблематика морально-етичного виміру комунікативного вишколу юриста з точки зору філософсько-правових інтенцій. Простежується, що дослідження комунікативного вишколу юриста вможливило розкриття природи взаємодії людини та права, громадянина та держави, дії правової норми, що знаходиться не лише в тексті закону, правової норми чи юридичного акту, а, передовсім у соціокультурній дійсності.

Ключові слова: мораль, етика, комунікація, юрист, філософія права.

В статтє исслєдуєтєя проблематика морально-етического измерения коммуникативной подготовки юриста с точки зрения философско-правовых интенций. Прослеживается, что исследование коммуникативной подготовки юриста делает возможным раскрытие природы взаимодействия человека и права, гражданина и государства, действия правовой нормы, что находится не только в тексте закона, правовой нормы или юридического акта, а прежде всего в социокультурной действительности.

Ключевые слова: мораль, этика, коммуникация, юрист, философия права.

This article examines the problems of moral and ethical dimension of communication training lawyer from the point of view of the philosophical and legal intentions. There is evidence that the study of communicative preparation of a lawyer will make it possible to disclose the nature of the interaction of man and the rights of the citizen and the state of the legal norm, which is not only in the law, regulations, or legal act, and especially in the socio-cultural reality.

Keywords: morality, ethics, communication, lawyer, legal philosophy.